

Komputerowe modelowanie zjawisk fizycznych

Ryszard Kutner

Zakład Dydaktyki Fizyki

*Instytut Fizyki Doświadczalnej, Wydział Fizyki
Uniwersytet Warszawski*

IX FESTIWAL NAUKI

WARSZAWA 2005

***BRAK INWESTYCJI W NAUKĘ I
EDUKACJĘ TO INWESTYCJA W
IGNORANCJĘ***

Nauczanie, uczenie się oraz
prowadzenie badań naukowych
można oprzeć na komputerowym
modelowaniu czyli symulacjach
komputerowych

Spis symulacji komputerowych

- **Fizyka kwantowa: cząstka w studni**
Łukasz Kuźnicki
- **Statystyki kwantowe: rozkład Fermiego-Diraca**
Wojciech Weseli, Monika Gall
- **Kondensacja Bosego-Einsteina**
Marcin Regulski, Dariusz Żebrowski
- **Proces ostygnięcia ciał**
Monika Gall, Adam Galant
- **Gaz rzeczywisty**
Łukasz Malinowski
- **Ruchy Browna**
Wojciech Weseli, Jarosław Hurkała

- **Silnik Carnota**

Jaroslav Hurkała, Monika Gall

- **Ruch peryhelium Merkurego**

Mirosław Maciejczyk

Monika Gall
Ryszard Kutner
Jerzy Ginter

komputerem w kosmos

ZamKor

Termodynamika statystyczna pełni rolę pomostu między światem makroskopowym a mikroskopowym

Podjęcie ma charakter interdyscyplinarny:

- **dydaktyki fizyki**
- **fizyka komputerowa**
- **termodynamika statystyczna**

Ruchy Browna

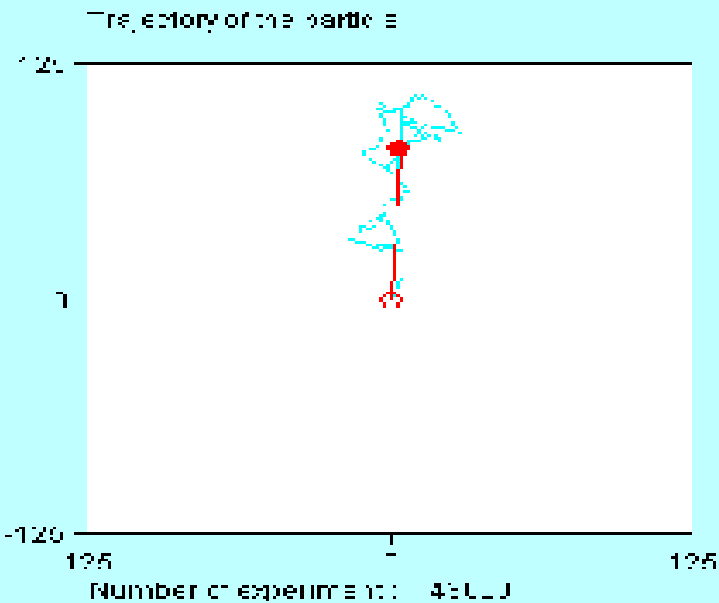
START STOP RESET

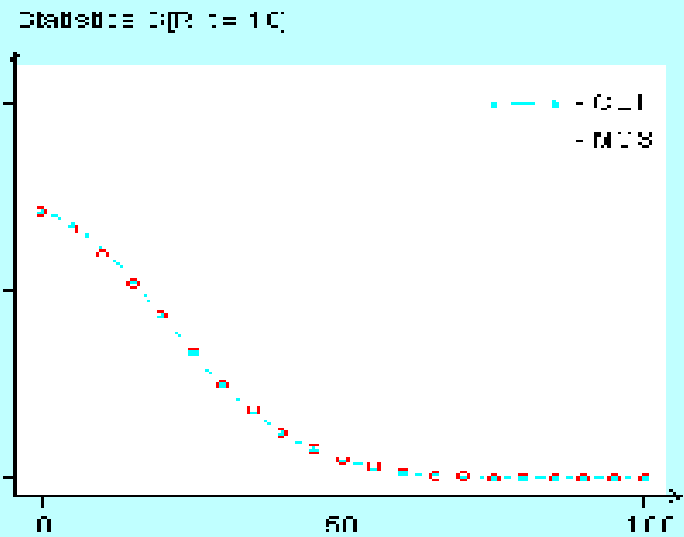
Number of experiments (100 1000000): 100000 Number of particle steps (10 100) n: 50

Distribution of single displacements: Delta Gauss Poisson Student

Snapshot picture after each (1 - 100000): 100 experiments. Delay (ms): 50

- x1
- x2
- x4

R(n = 50): On Off Change of the figure: MSU vs. time

Time t: 5 15 25 35 45

Statystyki kwantowe: rozkład Fermiego-Diraca

START STOP RESET

Number of MCS.p. (500 10000): 2000

Averaging (100 500): 200

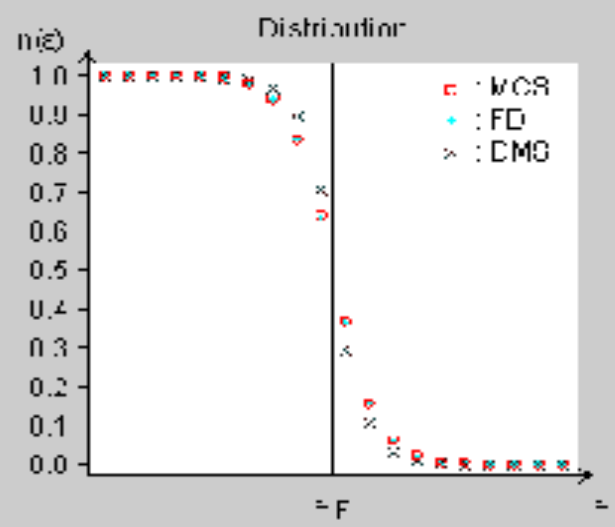
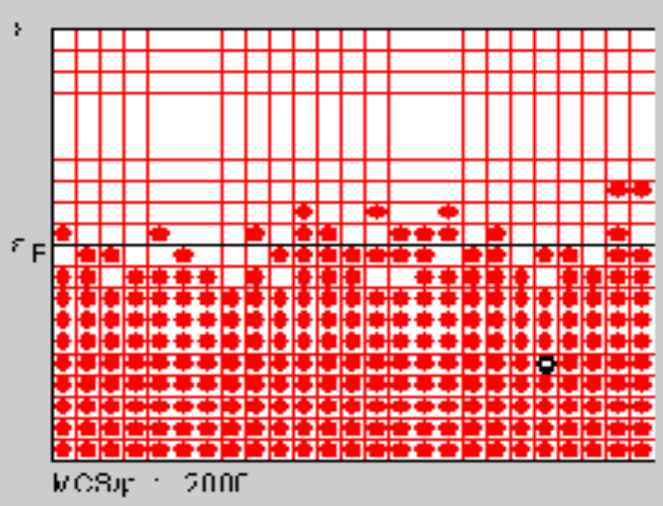
Relative-discreteness: $\Delta = 1.11$

0.1 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

$\langle \epsilon \rangle = 0.133$ $\langle \epsilon^2 \rangle = 0.304$ $\langle \epsilon^3 \rangle = 0.232$

Ensemble: GCF CF Delay (ms):

0 10 20

**R.Kutner, R.Przeniosło, M.Kwiatkowski:
Quantum statistics and discreteness.
Differences between the canonical and grand
canonical ensembles for a fermionic lattice gas,
Annalen der Physik 4 (1995) 646-667**

Założenia modelu mikroskopowego

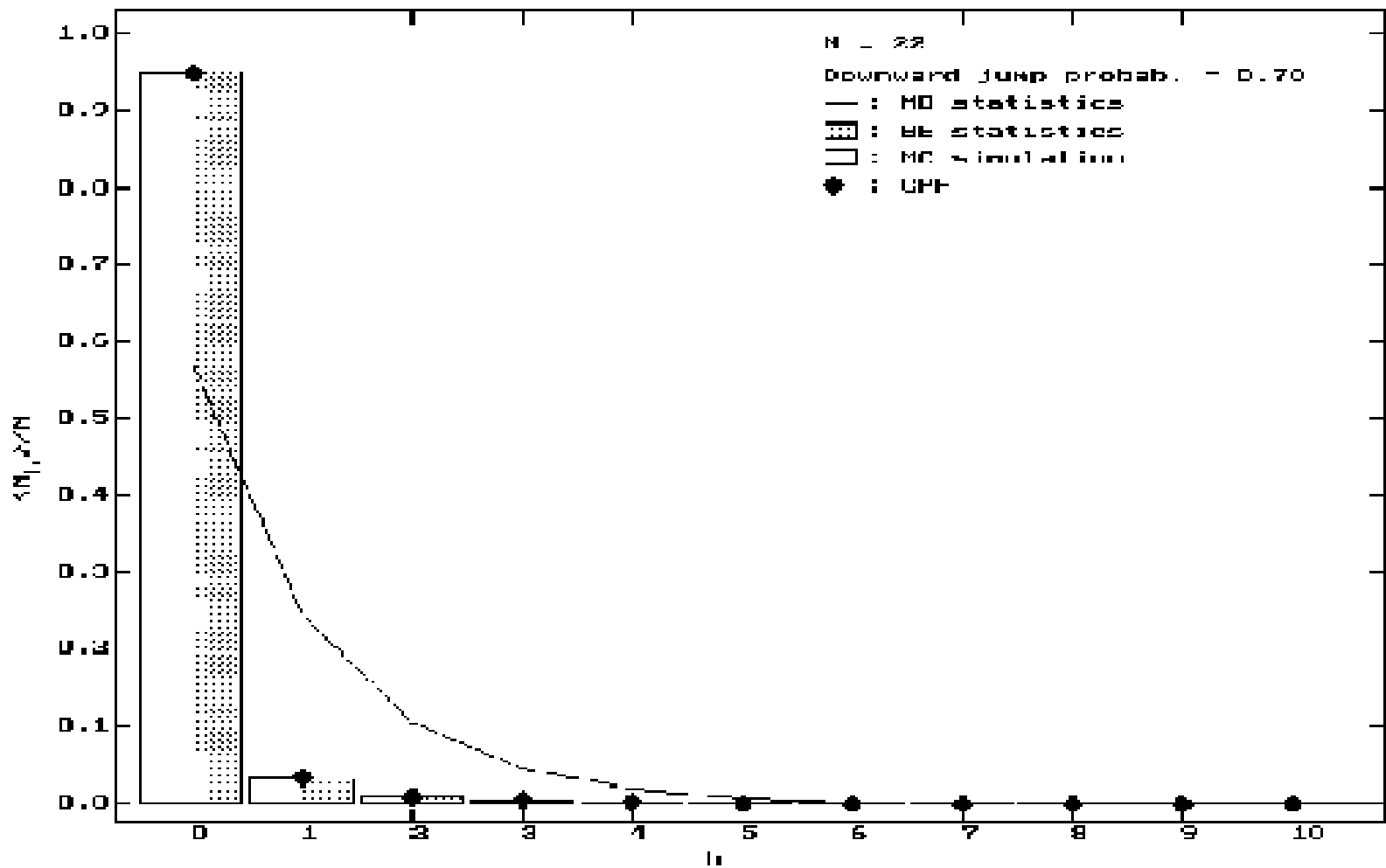
- Mamy do czynienia z modelem gazu sieciowego, przy czym komórki sieci reprezentują jednocząstkowe stany nieoddziałujących fermionów znajdujących się w potencjale jednowymiarowego oscylatora harmonicznego
- Obowiązuje zakaz Pauliego
- Układ jest w kontakcie z rezerwuarem cieplnym a przeskoki fermionów pomiędzy stanami mają charakter termicznie aktywowany
- Badamy dwa przypadki:
  - (a) gdy liczba fermionów może fluktuować,
  - (b) gdy liczba fermionów jest ustalona

Celem doświadczenia numerycznego jest wyznaczenie średniego obsadzenia każdego stanu kwantowego czyli znalezienie statystyk kwantowych

ZASADNICZY WNIOSEK

- Powodem odstępstw od statystyki Fermiego-Diraca są korelacje typu cząstka-dziura jakie pojawiają się gdy liczba fermionów w układzie jest ustalona

Kondensacija Bosego-Einsteina

Ryszard Kutner, Marcin Regulski:
Bose-Einstein condensation shown by Monte
Carlo simulation,
Computer Physics Communications 121-
122 (1999) 586-590

Założenia modelu mikroskopowego

- **Rozważamy nieoddziałujące bozony znajdujące się w potencjale trójwymiarowego oscylatora harmonicznego**
- **Zakładamy, że całkowita liczba bozonów jest ustalona**
- **Układ bozonów znajduje się w kontakcie z rezerwuarem cieplnym a przeskoki bozonów pomiędzy poszczególnymi stanami mają charakter termicznie aktywowany**

Cel doświadczenia numerycznego:

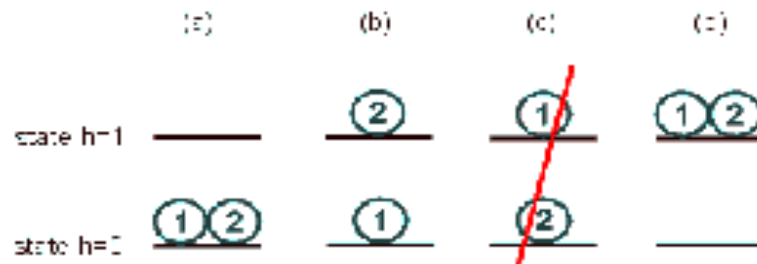
- **Symulacja kondensacji Bosego-Einsteina na drodze czysto statystycznej a nie kwantowo-mechanicznej**

Zasadniczy element algorytmu: imitacja kwantowej nierozróżnialności bozonów za pomocą zasady zachowania kolejności cząstek

Dwie cząstki i dwa stany jednocząstkowe

How to mimic QU of identical particles ?

When we do not explicitly use a wave function we are able to positively answer for this question

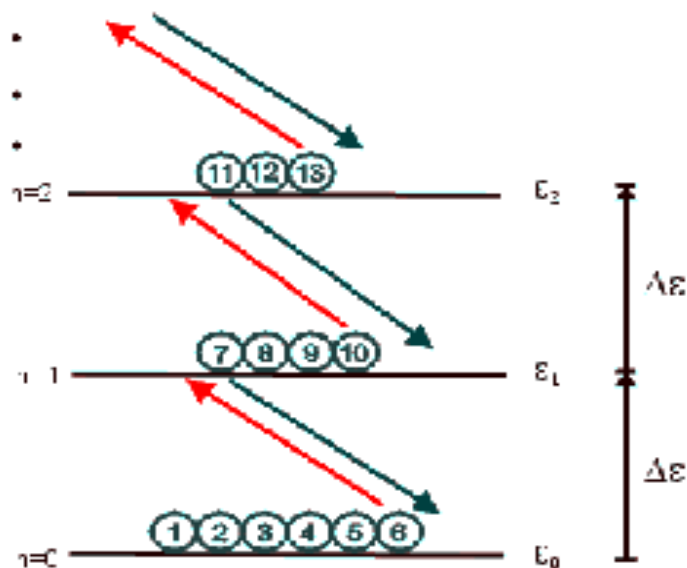
Conservation principle:

SEQUENCE OF PARTICLES IS PRESERVED

Bozony w potencjale 1d oscylatora harmonicznego

- Tylko cząstka o najwyższym numerze w danym stanie może dokonać przeskoku

- BE statistics for one-dimensional harmonic oscillator

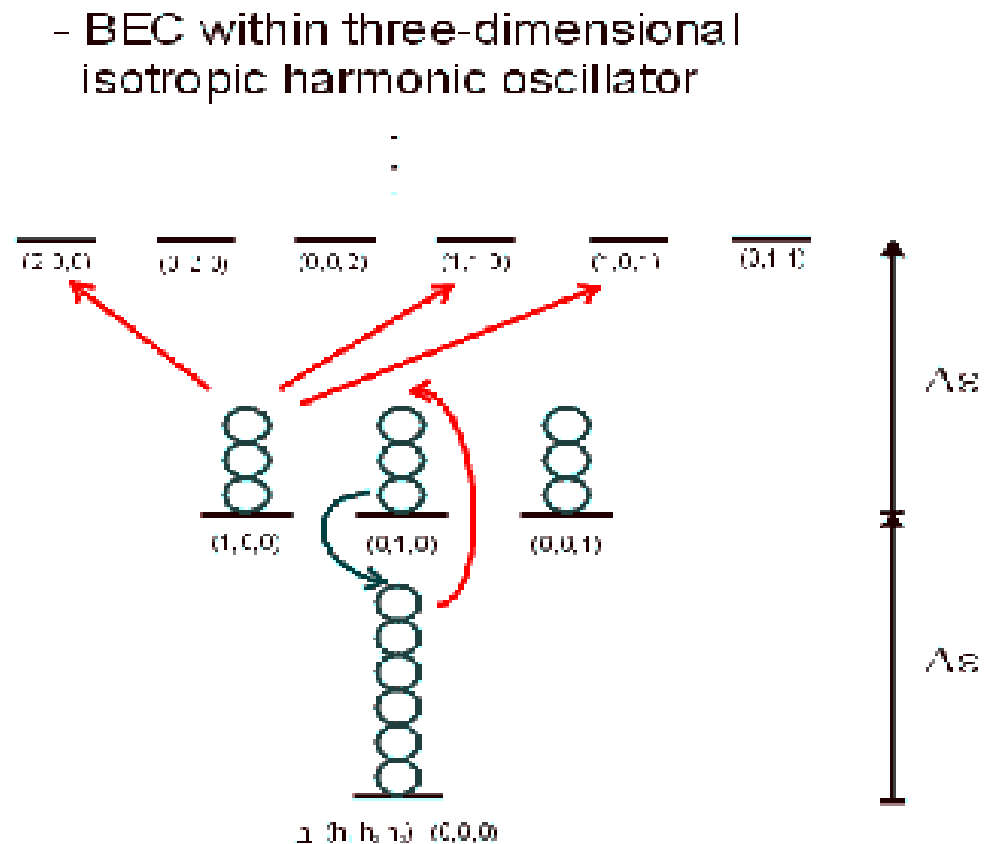

Basic step towards BEC:

"BOTTLENECK" GATE
FROM THE GROUND STATE

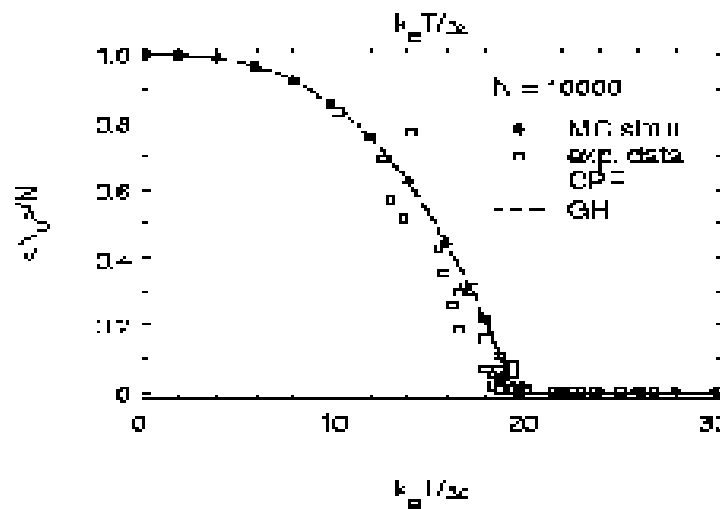
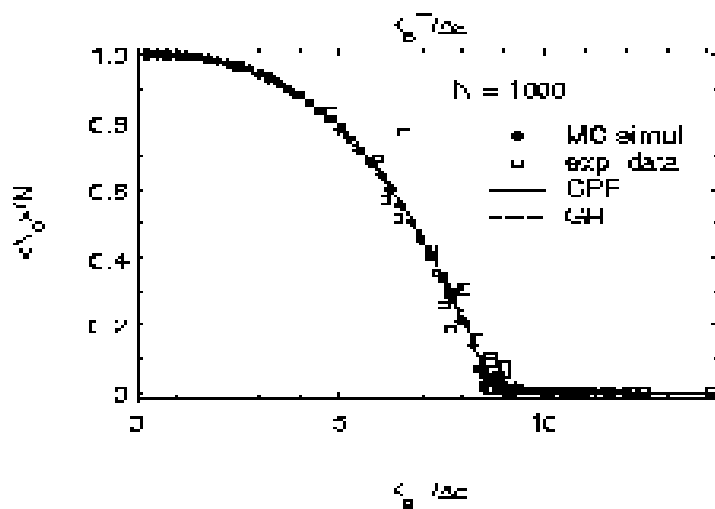
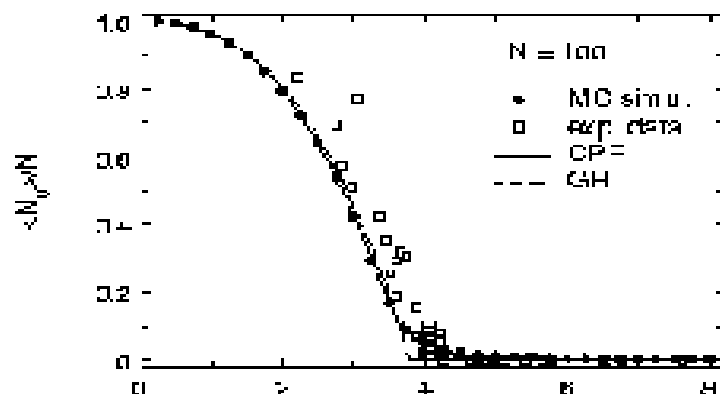
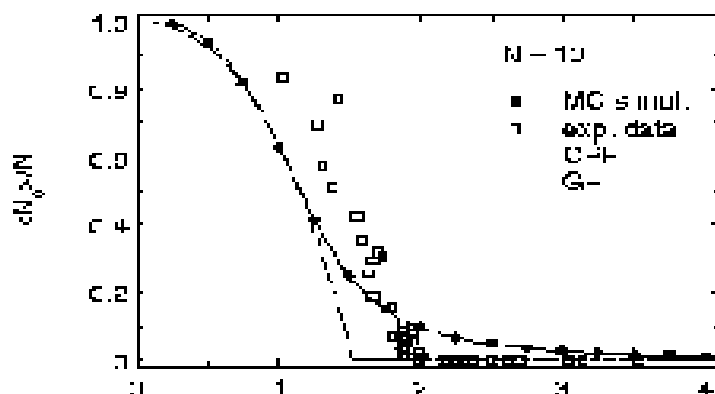
Bozony w potencjale 3d oscylatora harmonicznego

Tylko górna cząstka w danym stanie może dokonać przeskoku

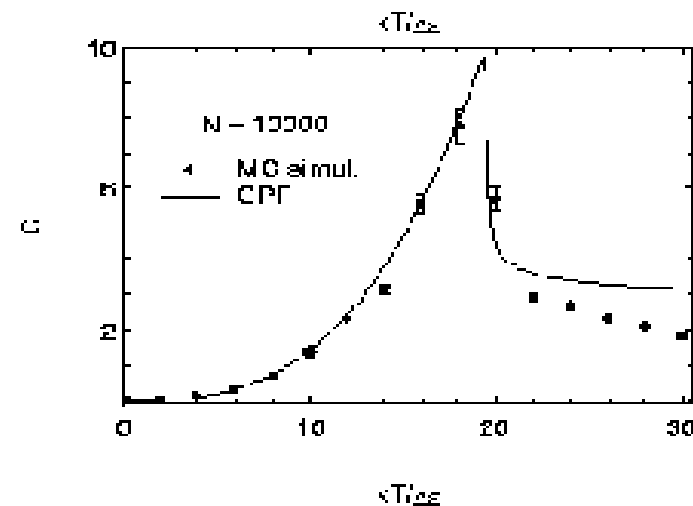
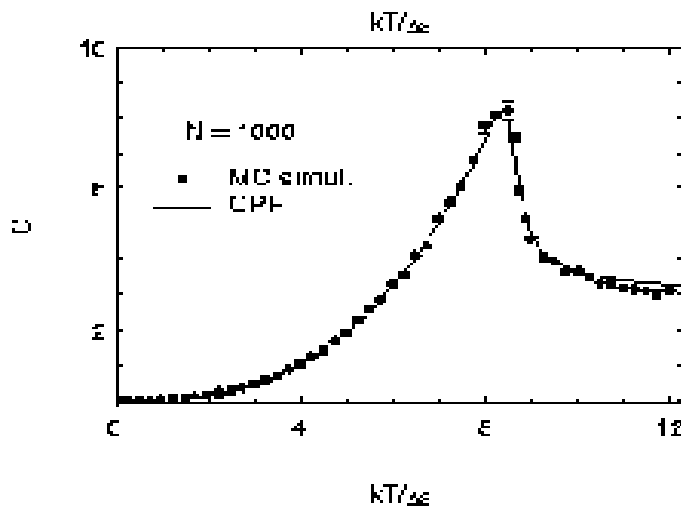
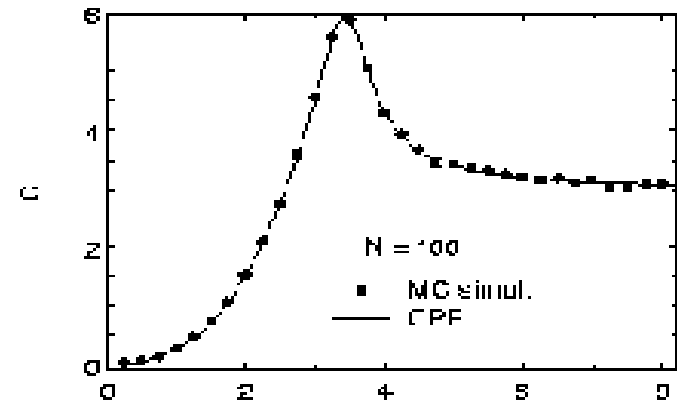
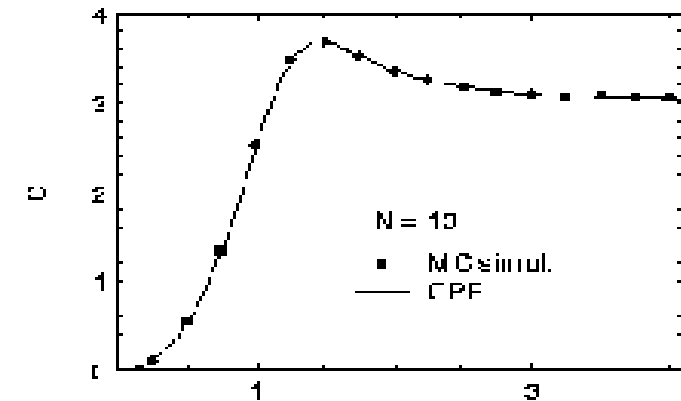

Najważniejsze wyniki

Obsadzenie stanu podstawowego

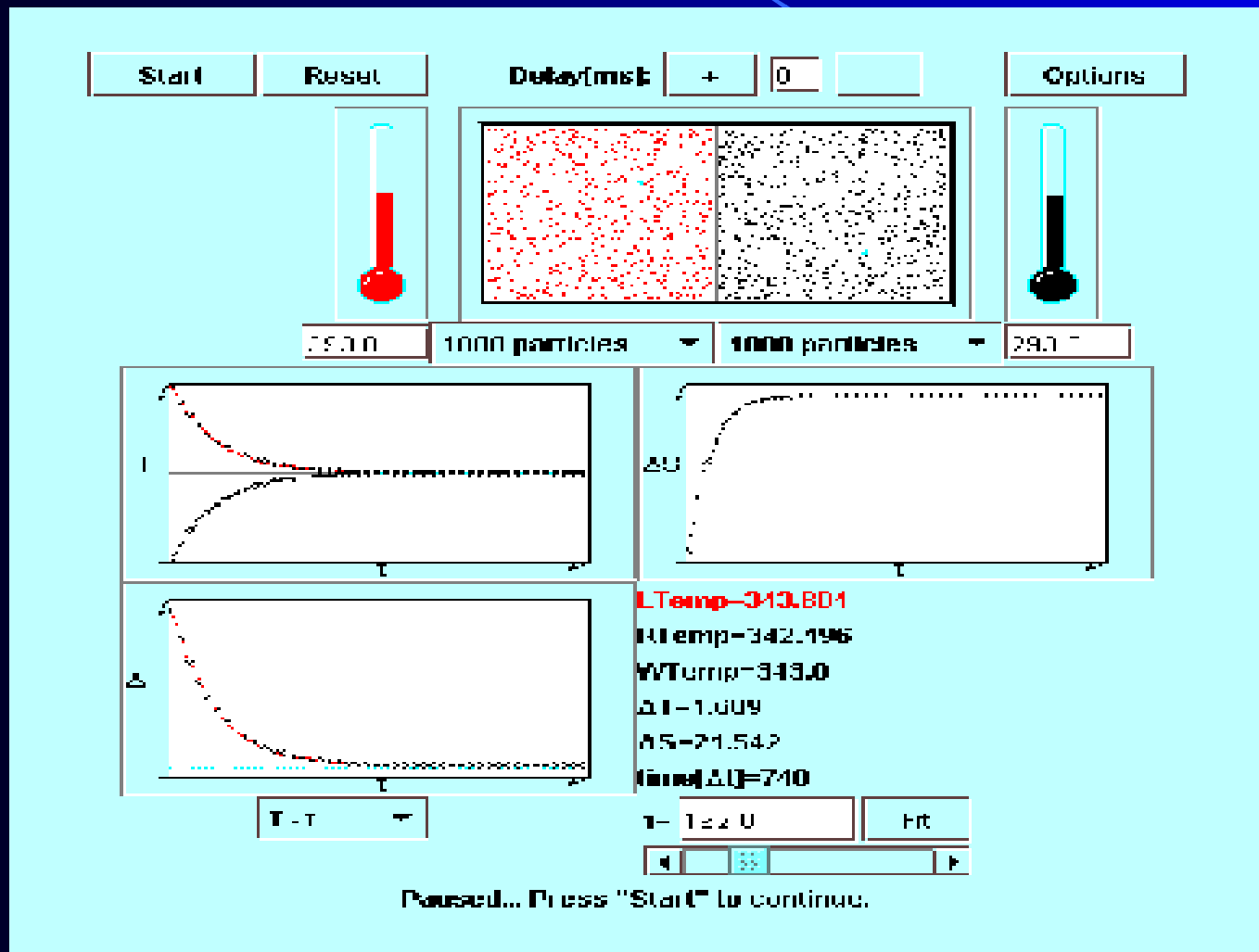
Ciepło właściwe: przemiana typu λ

ZASADNICZY WNIOSEK

- Główną przyczyną kondensacji Bosego-Einsteina jest kwantowa nierozróżnialność bozonów, którą można imitować za pomocą zasady zachowania odpowiedniego porządku cząstek klasycznych

Procesy nieodwracalne Fouriera- Onsagera: przekaz ciepła przez ściankę diatermiczną

A.Galant, R.Kutner, A.Majerowski:
Heat Transfer, Newton's Law of
Cooling and the Law of Entropy
Increase Simulated by the Real-Time
Computer Experiment in Java,
Lecture Notes in Computer
Science 2657 (2003) 46-53

Założenia teorii Fouriera- Onsagera procesów nieodwracalnych

- **Szybkość zmiany temperatury jest proporcjonalna do różnicy temperatur**

Założenia modelu mikroskopowego

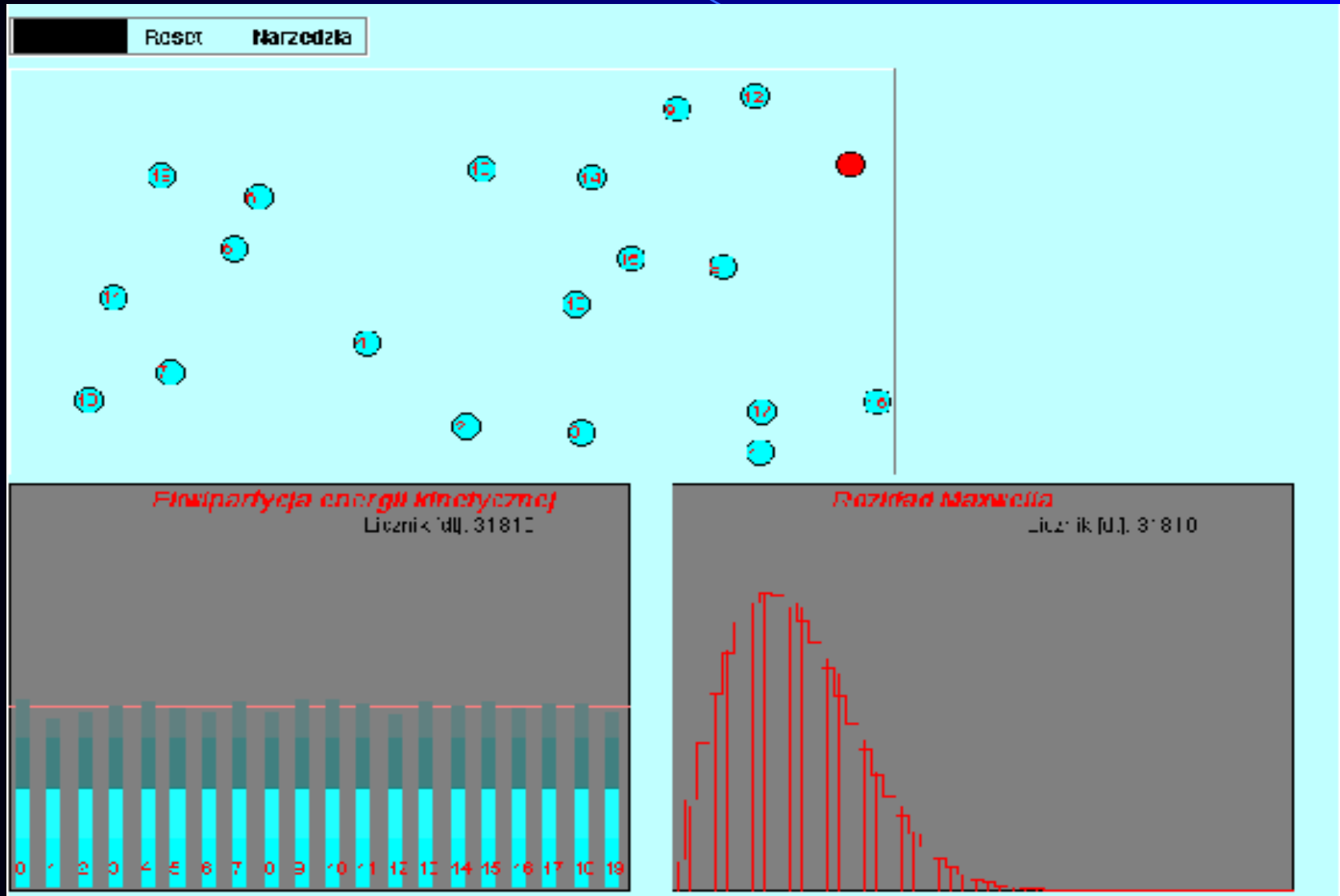
- Dyskretyzacja czasu
- Oddziaływanie atomów gazu doskonałego ze sobą jedynie poprzez neutralną ściankę diatermiczną
- Przekaz energii przez ściankę diatermiczną bazuje na lokalnej zasadzie ekwipartycji energii
- Przybliżenie lokalnej zmiany temperatury za pomocą procesu izotermicznego i adiabatycznego (analogon podejścia Ito)
- Szorstkość wszystkich ścianek
- Układ jako całość jest izolowany od otoczenia

Celem doświadczenia
numerycznego jest
wyprowadzenie z modelu
mikroskopowego
makroskopowych
własności przewidywanych
przez teorię Fouriera-
Onsagera

ZASADNICZY WNIOSEK

- **Rezygnacja z chaosu molekularnego, lub ogólniej rzecz biorąc z ergodyczności prowadzi do odstępstw od teorii Fouriera-Onsagera**

Gaz rzeczywisty

Założenia modelu mikroskopowego

- Mamy do czynienia z dwoma rodzajami gazu zamkniętego w izolowanym pojemniku:
  - (a) gazem oddziałujących twardych rdzeni, przy czym bierzemy pod uwagę tylko oddziaływania dwuciałowe,
  - (b) gazem doskonałym (składającym się z nieoddziałujących atomów)

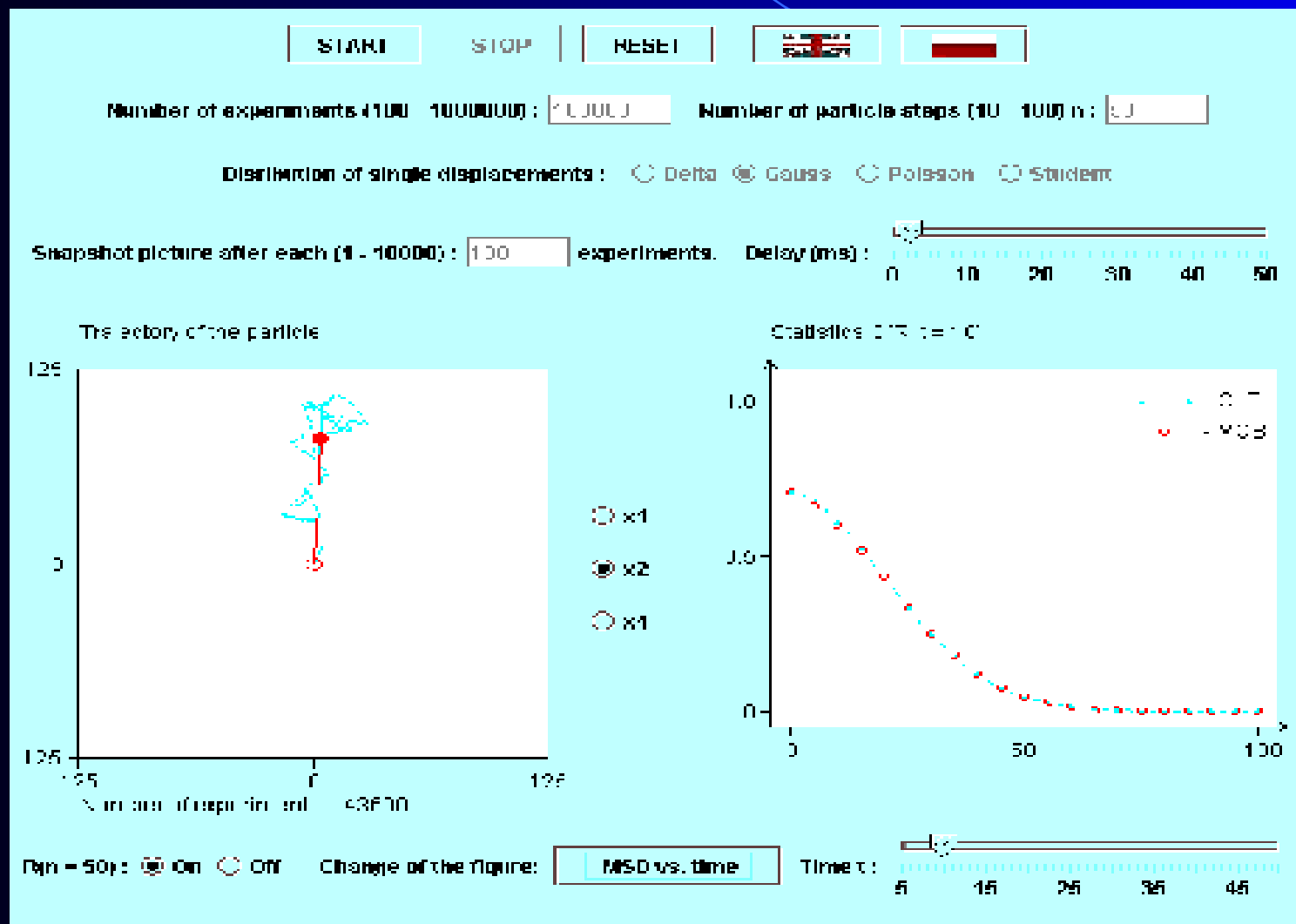
Zasadniczym celem doświadczenia numerycznego jest:

- **Sprawdzenie zasady ekwipartycji energii kinetycznej**
- **Zbudowanie rozkładu Maxwella**
- **Zbadanie odstępstw od prawa Boyle'a i Mariotte'a**

ZASADNICZY WNIOSEK

- **Gaz twardych rdzeni jest modelem wystarczającym do badania zasadniczych własności gazów rzeczywistych i idealnych**

Ruchy Browna – Centralne Twierdzenie Graniczne

Założenia modelu stochastycznego

- **Pojedyncze przemieszczenia cząsteczki posiadają skończoną wariancję a poza tym ich rozkład prawdopodobieństwa jest dowolny**
- **Pojedyncze przemieszczenia cząsteczki są statystycznie niezależne**
- **Przestrzeń jest jednorodna i izotropowa**
- **Czas jest dyskretny i jednorodny**

Celem doświadczenia numerycznego jest:

(a) znalezienie zależności wariancji sumarycznego przemieszczenia cząsteczki od czasu

(b) znalezienie rozkładu prawdopodobieństwa jakiemu podlegają sumaryczne przemieszczenia cząsteczki dla długich czasów

ZASADNICZE WNIOSKI

- Niezależnie od tego jakiemu rozkładowi prawdopodobieństwa podlegają pojedyncze przemieszczenia cząsteczki, spełnione są następujące własności:
  - (a) wariancja sumarycznego przemieszczenia cząsteczki jest liniową funkcją czasu dla długich czasów
  - (b) sumaryczne przemieszczenia cząsteczki podlegają, dla długich czasów, rozkładowi Gaussa
- Własności (a) i (b) stanowią tezę Centralnego Twierdzenia Granicznego

PODSUMOWANIE

Jeżeli jakieś zjawisko umiemy opisać słowami to potrafimy je zalgorytmizować zatem, algorytmizacja fizyki jest możliwa.

A więc, jest możliwe podejście do fizyki od strony doświadczeń numerycznych.

Tym samym jest możliwe nauczanie i uczenie się fizyki poprzez doświadczenia numeryczne czyli symulacje komputerowe

Oznacza to, że fizyka może być łatwa i przyjemna